

***Opera Dei revelare honorificum est*, Zbornik radova u čast Bazilija Pandžića, Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM – Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru – Matica hrvatska, Ogranak Grude, Mostar – Grude, 2018., 410 str.**

Doista su u našoj književnoj i znanstvenoj literaturi vrlo rijetki zbornici radova posvećeni zaslužnim ljudima, a priređeni prigodom navršenih sto godina života. Hercegovačka franjevačka zajednica Uznesenja BDM presretna je jer u njoj živi i djeluje fra Bazilije Pandžić, koji je početkom ove godine napunio sto godina života – rođen je 30. siječnja 1918. godine u Drinovcima. Naziv zbornika *Opera Dei revelare honorificum est* ima doslovno značenje jer je fra Bazilije sav svoj radni vijek, preko četrdeset godina, radio kao arhivar Generalnog arhiva franjevačkog reda u Rimu. »Zapravo, čitav znanstveni rad fra Bazilija Pandžića temelji se na istraživanju u raznim vatičanskim arhivima. Objavio je dvadeset i jednu znanstvenu i dvije knjige sjećanja, stotine znanstvenih i stručnih rasprava te brojne članke u različitim novinama i časopisima« (str. 12). Posebno ističemo da je napisao tri *positiones* među kojima je jedna za kanonizaciju fra Nikole Tavelića te tri sveska *Acta Franciscana Hercegovinae* i *Hercegovački franjevci sedam stoljeća s narodom*, njegova »sabrana djela«, objavljena na CD-u, »gdje je presnimljeno [...] oko deset tisuća stranica« (str. 12). Srećko i Domagoj Tomas u radu »Rodoslovlje drinovačkih Pandžića« istražili su sva sela i mjesta

kao i sporadične slučajeve u kojima se pojavljuju Pandžići, a posebnu pažnju posvetili su drinovačkim Pandžićima. Iz popisa apostolskog vikara fra Pavla Dragičevića iz 1742. godine svestranom analizom dolaze do zaključka da su drinovački Pandžići (Pančići) nastali od Glavaša »i to od obitelji Ante Glavaša« (str. 33), koja se nalazi i u Dragičevićevu popisu. Autori pretpostavljaju da je obitelj Ante Glavaša bila u prijateljskim, a možda i u rodbinskim vezama s obitelji fra Ante Pandžića, koji je pripadao kreševskom samostanu i »koji je upoznao fra Anđela Glavaša kao dijete (rođena oko 1740.) te je na njega utjecao da pođe njegovim stopama, tj. u kreševski samostan, gdje je stekao temeljnu izobrazbu. Čini se veoma mogućim da je fra Anđeo utjecao na svoga brata Andriju da je zbog velikih zasluga fra Ante Pandžića (čiju sudbinu nakon 1742. ne znamo) za župu Drinovce, fra Anđelov uspjeh i napredak u franjevačkom kreševskom samostanu, kao i zbog odseljavanja obitelji Pandžić iz Drinovaca, svoju obitelj preimenovao u Pandžiće« (str. 34). Iz te je obitelji potekao Stjepan, odnosno fra Bazilije. »U svakom slučaju možemo sa sigurnošću utvrditi da fra Anđeo Glavaš pripada rodu fra Bazilija (Stjepana) Pandžića« (str. 34). Drugi je rad fra A.

Nikića »Starohrvatska prezimena u Drinovcima do 1871. godine«, u kojem navodi mnoge činjenice iz fra Bazilijeva života, a kao prvo donosi da je »priredio za tisak i pratio u Rimu tiskanje popisa katoličkih obitelji biskupa fra Pave Dragičevića iz 1742. i biskupa fra Marijana Bogdanovića iz 1768.« (str. 36). Drinovci su nekad pripadali staroj župi Imota, koja se nalazila u sastavu Neretvanske krajine, koja kasnije ulazi u sastav Bosanskog kraljevstva, čiji su dio Turci okupirali 1475. godine »i držali više od četiri stoljeća pod zulumima« (str. 37). »Paškal Buconjić svojom knjižicom na talijanskom jeziku o uzrocima ustanka uspio je pridobiti tadašnje europske sile te su na Berlinskom kongresu 1878. dale Austro-Ugarskoj da uvede mir i red u Bosni i Hercegovini« (str. 37). Franjevci imotskog samostana služili su područje Drinovaca, Ružića, Tihaljine i Gruda sve do Požarevačkog mira 1718. godine od kada se za spomenuto područje brine kreševski samostan. Nikić dodaje: »Tri brata s prezimenom Pandžić, prema tradiciji koju mi je prenio fra Bazilije Pandžić, doselila su iz Dalmacije u Drinovce« (str. 37). Prezime Pandžić prvi se put spominje 19. IX. 1742. godine, kada je Iva Pandžić bila kuma na krizmi Ivi Milasović, a dan kasnije krizmao je P. Dragičević Miju Pandžića, koji je imao 18. godina. Nikić donosi kratki fra Bazilijev životopis: »Fra Bazilije (Stjepan) Pandžić rođen je 30. siječnja 1918. u Drinovcima. Gimnaziju je pohađao na Širokom Brijegu, bogosloviju u Mostaru i Rimu. Na

sveučilištu Antonianum doktorirao je tezom o Trebinjsko-mrkanjskoj biskupiji, a potom je diplomirao i orijentalistiku na državnom sveučilištu La Sapienza. Završio je studij arhivistike i paleografije – *Scuola Vaticana di Paleografia, Diplomatica e Archivistica*. Godine 1947. imenovan je generalnim arhivarom i analistom Reda male braće. Tu dužnost obavljao je 37 godina (do 1985.). Već 1950. predstavio je javnosti Franjevački arhiv. Sada živi i radi u samostanu na Humcu. Autor je brojnih knjiga i članaka iz područja povijesti i duhovnosti« (str. 38). Bio je »arhivist reda, a povučen svojim istraživačkim porivom stekao je detaljan uvid u mnoge rimske arhive« (str. 39). Svojevrsna »kruna« njegova rada su »*Annales Minorum* od 1661. do 1680. – rezultat su temeljitih i opsežnih arhivskih istraživanja i istodobno sinteza njegovih dotadašnjih istraživanja« za koje je sakupio građu ne samo iz Propagandinog i Vatikanskog arhiva nego iz mnogih rimskih i provincijskih pismohrana. Nikić s pravom piše: »Bio je povjesničar franjevačkog reda sedamnaestog stoljeća ostavljajući dubok i nezaobilazan doprinos poznavanju povijesti ondašnje franjevačke rasprostranjenosti« (str. 40). »Njegov rad karakterizira temeljit uvid u arhivsku građu, a istraživačkom metodom slijedi najbolje uzore tradicionalne crkvene, europske i hrvatske historiografije i njezine metode vjerske, socijalne, kulturne i političke povijesti. Obradivao je i obrađuje teme iz crkvene, franjevačke i hrvatske povijesti u širokom

vremenskom rasponu od početka kršćanstva, preko srednjeg vijeka do današnjih dana« (str. 41). U drugom dijelu rada Nikić piše o starohrvatskim prezimenima u Drinovcima. Prilog Srećka Tomasa je »Obitelj fra Bazilija Pandžića u početnoj fazi njegova života« (str. 51–99), koji ima pored uvoda i zaključka pet dijelova koji su veoma različiti ne samo po sadržaju nego i dužini. U uvodu spominje kako je malom Stjepanu (fra Baziliju) »glavni učitelj bio upravo njegov otac Nikola, kao i to da mu je stric Ivan [...] omogućio nastavak školovanja u širokobriježskoj franjevačkoj gimnaziji« (str. 53). Ahmed S. Aličić navodi da se prvi spomen sela Drinovci nalazi u »turskom popisu sela Imotske i Ljubuške krajine sastavljenom 1585.« (str. 53). Nakon toga autor opisuje sve faze života na području Drinovaca počev od ranog neolitika u Ravlića pećini pa do pada pod Turke. Nakon toga prelazi na opis »života« župe Drinovci ili pak župa u kojima se nalazilo selo Drinovci. »Župa Drinovci nosi taj naslov sve do 1776. kada se počinje nazivati Ružići, a od 1871. nastala je najprije kapelanija, a 1873. posebna župa Drinovci« (str. 56). Uspon Drinovčanina fra Paškala Buconjića (osobito nakon što je postao biskup) obično se smatra »prekretnicom i preporodom Drinovaca« (str. 56). Autor navodi oko 250 imena ljudi na koje je utjecao fra Paškal Buconjić da završe studij teologije ili neki drugi fakultet, odnosno neku školu. Pored toga navodi brojne Buconjićeve zasluge za čitavu Bosni i

Hercegovinu kao npr. »Biskup Buconjić jedan je od najzaslužnijih što je tzv. Hercegovački ustanak 1875. prerastao u međunarodni diplomatski problem te je Berlinski kongres 1878. omogućio Austro-Ugarskoj da zaposjedne Bosnu i Hercegovinu i tako je izbavi iz četverostoljetnog osmanlijskog ropstva [...] poboljšao je uvjete života i svekoliki kulturni procvat te je prozvan i hrvatskim Leonidom« (str. 57). U drugom odlomku potanko opisuje fra Bazilijevo rođenje i pučko školovanje. Ne navodi zbog čega je Bazilije isti dan rođen i kršten, a na krštenju je kapelan, koji ga je krstio, zapisao mu ime: *Stipe* i taj se oblik jedino pojavljuje tu i nigdje više. Veoma je interesantan odlomak o glavarima iz Pandžića roda kada Filip (Pilip) moli sve svoje sinove i ukućane »da okupljeni proslave najdražu kršćansku svetkovinu – Božić« u Filipovoj kući (str. 67–68). I nakon detaljna opisa četrdeset i jednog člana kućanstva djed Filip upoznaje ih još kada su i zbog čega uzeli prezime Pandžić umjesto svojeg Glavaš: »Dragi moji sinovi, ćeri, unučadi i neviste, poslušajte me na ovi Božić, jer 'ko zna 'oču li doživiti Božić dogodne. Sritan sam da nas se okupilo četerest i jedno, zajedno s ono troje dice u bešikan i još četvero koji su tek iz bešike izašli. Eto, jesan nepismen, ali naučijo san brojat, pa san nas sve pobroio. Srce mi je veliko ko naše brdo Malič kad vas sve ovako vidim na okupu. [...] Prilika je da van ispriporovidan o poriklu naše obitelji i što su mi did Jure i ćaća Stipan ispriporovidali o na-

šin Drinovcin i njegovu životu. Moga dida Juru san dobro upantija i od njega puno naučija. On je umra kada san ja ima dvaest godina. Priča mi je on o prošlosti naših predaka, pa evo da i vi čujete i upantite baren nešto iz prošlosti naše šire obitelji. Reče mi did Jure da se njegov did Andrija i baba mu Anica, rođena Nikić iz Ružića, najprije prezivaše Glavaš, a onda su kad im se kći Tomica udavala i kad su im se počela rađati unučad prominili prezime u Pandžić. Vidin da se pitate zašto to, k'o što san se i ja pita, a dida Jure pripovidi vako: 'Prija puno godina vodija se rat između Mlataka i Turaka. Najžešće bitke su se bile na području Imovčke na'ije u koju je tada spadala i ova naša nesritna Bekija. Drinovci su tada u Bilon polju imali crkvu i župnikovu kuću, bili sidište župe. [...] U velikom boju Turci su spalili i srušili našu crkvu i župnu kuću. [...] Poslin toga doša nan je pra Ante Paražik za župnika, premda nije bilo ni crkve ni župne kuće. [...] Budući da su njega i njegovu obitelj Drinovčani dobro poznavali, svi su ga na konak rado primali. Sestra mu je bila udana za našeg pretka Antu Glavaša. S njom je imao sina Andriju, moga dida i mlađeg sina Matu, koji je posta pratar i uzeja pratarsko ime pra Anđeo. Mali Mate (fra Anđeo) je jako volio svoga ujaka, koji ga je pomalo obučavo i pripremao za pratarsko školovanje. Pomaga mu je mali Mate pri održavanju misa i pra Ante ga je priporučija u škole u kreševski samostan. Pra Antu su svi u župi volili i tajili da je on

brat od vođe ratnika koji su nanili velike gubitke turskoj vojsci, boreći se na strani Mletaka. Ipak su Turci to uspili doznat i jednoga dana su na zvirski način ubili pra Antu. Bila je velika tuga u cijoj župi, a naročito su za njen žalovali njegovi sestrići Andrija Glavaš i pra Anđeo Glavaš. [...] Pra Anđeo je mlad umra, pokopan u Ružićin, a prid kraj života, kada je bija obolija, zatražija je od brata Andrije, mog dida, da zbog časne uspomene na njegova ujaka, mučenika, pra Antu, uzme njegovo prezime Pandžić. Andrija veli meni da se to zarekao svom voljenom i neprežaljenom bratu pra Anđelu, ali i zbog ujaka pra Ante to je učinija. Bilo je otpora u obitelji i nisu svi to odman privatili, ali su svatili značaj tog čina i svi se s tim pomirili« (str. 71–72). Djed je nastavio pričati o drugim članovima koji su potekli od Andrije Glavaša/Paradžika. Na kraju govori da je mu osobito drago što »školarci dobro guraju u školi« i završava »a sada neka vas sve blagoslovi dragi Bog. Stara, dodaj der mi onu bukaru da nazdravimo za naše zdravlje ovim našim crnim vinom iz bukare!« (str. 80). Rad završava dvama životopisima, o prvom fakultetski obrazovanom Drinovčaninu – svjetovnjaku koji je završio Pravni fakultet u Zagrebu. Drugi je životopis prvog doktora znanosti iz Drinovaca (Filipov sin Krešimir je 31. srpnja 1923. obranio doktorsku radnju »Das romantische Wesenin Franz Sternbalds Wanderungen von L. Tieck«). »Partizani su ga strijeljali 8. veljače 1945., zajedno s petoricom subraće

u Mostarskom Gracu, gdje su se bili sklonili« (str. 90). Slijedi prilog fra Ante Marića o Bazilijevom školovanju na Širokom Brijegu u kojem je autor veoma štur, škrt na riječima – navodi samo najnužnije podatke. Školske godine 1929./1930. primljen je u prvi razred kao vanjski đak – *eksternist*, a završava ga s vrlo dobrim uspjehom, kao i drugi razred, koji nije pohađao kao vanjski đak (usp. str. 103). Kako je završio 3. i 4. razred autor nije naveo, a »niži tečajni ispit – malu maturu »završio je vrlo dobrim« (str. 106) i naveden je pod br. 10. među učenicima koji »ispit su s uspjehom položili« (str. 107), a položio ga je s dobrim uspjehom. Peti razred pohađao je školske godine 1933./1934., a šesti razred školske godine 1934./1935. Nakon šestog je razreda »obukao habit 4. srpnja 1935. godine« na Humcu i tom zгодom uzima redovničko fra Bazilije (str. 111). Nakon novicijata nastavio je gimnaziju na Širokom Brijegu, koju završava 1938. godine, kada je bio »oslobođen od polaganja usmenog ispita« (str. 114). Mile Bogović je svoj prilog »Hrvatski institut za povijest u Rimu – prošlost i perspektive« razdijelio na šest dijelova, s tim da peti dio tvore dvije mikrocjeleline: »Uspostava samostalne hrvatske države« i »Projekti vezani uz hrvatske državne ustanove«. U prvom odjeljku Bogović nas upoznaje što sve tvori vatikanski ili vatikanske muzeje i kakvu ponajviše građu čuvaju. Kad su 1881. godine službeno otvoreni Vatikanski arhivi s dostupnom građom do konca pon-

tifikata Pija XI. (1939.), mnogi su narodi osnovali svoje institute i sustavno izučavali arhivsku građu. Međutim arhivska građa se koristila i prije službenog otvaranja. Dokazi za to su nam radovi B. Kašića, J. Križanića, R. Levakovića, I. Paštrića, Vicka Zmajevića i drugih, a osobito sustavni rad na golemim projektima kršćanstva u Europi, kao što je za našu nacionalnu povijest nastao *Illyricum sacrum* u osam svezaka nastalih trudom F. Riceputija, G. G. Colatija i ponajviše Daniela Farlatija. Na te se nacionalne povijesti Crkve (biskupija) »trebao nastaviti *Orbis Christianus* koji je započeo Giuseppe Garampi, ali kad je on poslan u papinsku diplomaciju, nije imao tko nastaviti« (str. 119). Dakako da su u tom istraživanju aktivni bili arhivisti u Vatikanskom arhivu i prije službenog otvaranja 1881. godine. »Posebno se u tom smislu ističe Augustinn Theiner, koji 1855., postavši ravnatelj Vatikanskog arhiva, objavljuje više svezaka »mađarskih« izvora, koji su značajni i za našu povijest. »Na Strossmayerov nalog priredio je dva sveska izvora o Južnim Slavenima« – *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia* (str. 119). Zahvaljujući Theineru, I. Kukuljević Sakcinski radio je u vatikanskom arhivu od 10. XII. 1856. do 21. I. 1858. (pogrešno je otisnuto: »do 21. siječnja 1957.«) a rad je iznio u djelu: »Izvjestje o putovima kroz Dalmaciju u Napulj i Rim«. U drugom dijelu Bogović sažeto iznosi rad hrvatskih povjesničara od otvaranja Arhiva do osnutka Hrvatskoga po-

vijesnog instituta u Rimu 1962. godine. U trećem dijelu prikazuje djelovanje Instituta u Rimu, a u četvrtom govori o hrvatskim studentima crkvene povijesti u Rimu. U petom dijelu opisani su pokušaji obnove Instituta nakon uspostave Republike Hrvatske. U završnom dijelu priloga Bogović predlaže kako bi trebalo urediti Institut.

»Dr. fra Dominik Mandić – uzor, učitelj i mentor B. Pandžića« rad je fra R. Jolića u kojem tvrdi »da nitko nije toliko utjecao na život fra Bazilija Pandžića kao Dominik Mandić«. Do tog je došlo sasvim slučajno: »Iz jednog dopisa provincijala fra Krešimira Pandžića upućena Mandiću 27. srpnja 1942. saznajemo da je fra Bazilije bio određen za studij povijesti u Freiburgu u Njemačkoj, ali njemački konzulat ne želi izdati vizu za njega. S druge strane, u zagrebačkim samostanima nemoguće je pronaći mjesta za njega pa preostaje jedino Rim kao mjesto gdje može pohađati poslijediplomski studij i polagati ispite. Zato provincijal piše fra D. Mandiću: 'Stoga ne preostaje drugi izlaz, nađi mu mjesto u Antonijanumu i gledaj da mu se osigura vizum pa neka i on tu svrši.' S kraja listopada [1942.] sačuvan je novi provincijalov dopis u kojem navodi da je 29. listopada predao zamolbu za vizu na talijanski konzulat u Mostaru, ali da će procedura potrajati. Tako je fra Bazilije u Rim dospio zacijelo krajem ratne 1942. i ostao tu preko 50 godina. U prvih desetak godina stanovao je zajedno s Mandićem, koji mu je u svemu bio potpora, a on je Mandiću po-

magao u svemu što je mogao« (str. 137). Postojala je dugogodišnja i raznovrsna čvrsta povezanost i uzajamno potpomaganje između fra Bazilija i fra Dominika Mandića. Prvih bi godina najizrazitija bila Pandžićeva briga oko HIP-a i oko tiskanja Mandićevih djela u HIP-u, potom se ističe suradnja na izdavanju *Hrvatskog kalendara* i nekih Mandićevih djela, npr. *Rasprave i prilozi iz stare hrvatske povijesti*. Fra Bazilije tih godina postaje svojevrsna spona između Provincije i braće u Americi. »Jedan od Mandićevih informatora bio je i Pandžić, koji je ujedno obavljao za Mandića brojne poslove kako bi pomogao porobljenoj braći« (str. 147). Obično Pandžić vijerno prenosi Mandiću što mu piše provincijal i obratno. Gotovo je nezaobilaznom temom bio tzv. »hercegovački slučaj«, koji je nerijetko 'punio' njihova pisma. Često je o svim novostima hercegovačkog slučaja izvještavao fra Bazilije (iako je bio *persona ingrata* biskupu Petru Čuli, koji je bio prije izbijanja slučaja, veliki prijatelj fra D. Mandića. »Mandić je svesrdno pomagao Pandžića i dok je bio u Rimu, ali i nakon što je odselio u Ameriku, pratio njegov znanstveni rad, pohvalno pisao o njegovim objavljenim djelima, osobito hvalio njegov rad na objavljivanju novih svezaka franjevačkih *Anala (Anales)* i na uređenju novih svezaka građe u središnjem franjevačkom arhivu u Rimu« (str. 157).

Preostali prilozi ne govore o fra Bazilijevu životu i djelovanju. Tako Franz Posset u svojem prilogu govori o sličnosti-

ma i različitostima između M. Luthera i M. Marulića, a najviše se zadržava na njihovu poimanju i objašnjenju »evanđeoske istine« (*Evangelica Veritas*). Svoj prilog »Dominikanac fra Pavao Dalmatinac kao prvijenac visokog školstva, pravne znanosti i teologije u Hrvata (XI-II. st.)« Stjepan Krsić započinje izlaganjem o sveučilištu kao jednom od najoriginalnijih, najvećih i najljepših dostignuća europske civilizacije srednjega vijeka na intelektualnom području, a potom govori o osnivanju dominikanskog reda i njegova uključivanja u tadašnja sveučilišta. Sretnom okolnošću smatra što je dominikanski red osnovan 1213./1214. godine, upravo u vrijeme nastajanja prvih sveučilišta u Europi kao i to da je Pavao iz Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva (*Paulus de Hungaria*) kao profesor prava na bolonjskom sveučilištu stupio u novoosnovani dominikanski red: »U svečanim povijesnim vreli- ma početkom 1219. godine među redovnicima tek osnovanog samostana sv. Nikole u Bologni kao *Fr. Paulus de Hungaria, doctor* ili jednostavno *magister Paulus*« (str. 93–194). Pavao se, sudeći po njegovoj karijeri, rodio oko 1175./1180. godine. »Pohađao je i predavao pravo na sveučilištu u Bologni, koje je u to vrijeme činilo prve uspješne korake u svojoj dugoj i slavnoj povijesti« (str. 196). Smatra se da je on osnovao Ugarsku provinciju. Prema kronici *Commentariolum de Provinciae Hungariae originibus*, koju je 1259. godine sastavio fra Petar, prior samostana u Sárospataku, navodi da je

30. svibnja 1221. godine osnovana Ugarska provincija s magistrom fra Pavlom na čelu kao jedina provincija u čitavom Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu, a on je kao misionar djelovao u Slavoniji, Bosni i Dalmaciji. U svojem prilogu »Ćirilični slovopis i hrvatski fonopis u Besjedama (1616.) Matije Divkovića« Zvonko Pandžić piše da je ta zbirka propovijedi za svaku nedjelju i blagdana kroz godinu jedna od iznimno značajnih i jezično najutjecajnijih knjiga hrvatskog jezika. U cijelom XVII. stoljeću, sve do polovice XVIII. stoljeća bila je, uz lekcionar I. Bandulavića (1613.) 'najčitanija' i 'najslušanija' hrvatska knjiga štokavskoga izraza uopće. Povijesno-sociolingvistički gledano nemjerljiv je njezin utjecaj na stvaranje i širenje književnoga hrvatskog jezika štokavsko-ijekavske dijalektne osnove, jer se iz nje propovijedalo ne samo u granicama današnje BiH nego i u Dalmaciji, Slavoniji te u Dubrovačkoj i Stonskoj (nad)biskupiji, vrlo često na otocima i u Istri, u crkvama kako latinskog tako i crkvenoglagoljaškog obreda, različitim carstvima i granicama usprkos. Tiskana je bosanicom, ćiriličnim pismom koje se pod utjecajem glagoljice razvilo i stoljećima nje govalo u Humu, Duklji, Dubrovniku, Dalmaciji i Bosni (Humačka ploča, Evanđelistar kneza Miroslava, Povelja Kulina bana). Na foliji različitih slovo- pisnih sustava i ortografijâ naposljetku se izvodi zaključak kako je Divkovićeva racionalizacija ćiriličnog pisma u njegovoj bosaničnoj tipografiji bila iznimno

poticajna ne samo za pojednostavljenje hrvatskog slovopisa na bosanici, što je uskoro imalo utjecaja i na latinicu, nego i za konačnu kodifikaciju glasovnog inventara današnjega hrvatskog jezika (30+2), uključujući tu i dosljedno razlikovanje (bezvučni-zvučni) alofona *ć* i *đ* te *č* i *dž*. Prvo etnografsko djelo s hercegovačkog područja su *Drveni strojevi* fra Martina Mikulića. Svojevrsni izbor leksika i ostalih jezičnih sredstava, raznovrsna je podrijetla s ciljem zapisati i očuvati stare običaje, alate, odjeću, zanimanja, igre, a time i same riječi, a sve kroz zanimljivo pripovijedanje. Leksičke slojeve u Mikulićevu opusu možemo razdijeliti na: 1. arhaizme iz crkvenoslavenskog jezika; 2. lekseme iz književnoga standardnog jezika; 3. narodne lekseme, štokavske i čakavske, zatim posuđenice: turcizme, romanizme i grecizme. U *Drvenim strojevima* susreću se rijetki arhaizmi, npr. *dižva*, *kladati*, *rivina*, *šklopac*. U Mikulićevu djelu sačuvani su neki leksemi koji pripadaju zajedničkom štokavsko-čakavskom blagu, npr. *diljati*, *galebina*, *jamiti*, *mučati*, *prančiook*, *tust*, *vavijek*. Među stranim slojevima najznačajniji su romanizmi, koji su najčešće predmeti svakodnevne uporabe iz sfere kućne radinosti, od kojih neki podjednako pripadaju štokavskom i čakavskom dijalektu. Slijedi rad Draženka Tomića »Vrijednosna i prostorna dimenzija narodnih i religijskih motiva u djelima Mirka Jurkića (1886. – 1965.)«, koji je realistički usmjeren narator, pjesnik, pedagog i prevoditelj. Iz dostupne

objavljene i neobjavljene građe može se zaključiti da je Jurkić istinski domoljub i da mu je stran svaki oblik totalitarizma i nacionalizma. U prvom dijelu rada izložene su Jurkićeve smjernice za preporod hrvatskog naroda, zatim se govori o njegovu osobnom doživljaju narodnoga u svim vidovima, dok se u drugom dijelu članka iznose rezultati usustavljenja niza religijskih sadržaja i religioznih doživljaja. Prema njemu religija je važna društvena sastavnica, jedan od aktivnih odgojnih čimbenika. Budući da potječe iz bosanskohercegovačke katoličke obitelji »spomenuti elementi dolaze do izražaja u crticama i pričama iz rodnog kraja« (str. 289). Stjepan Tadić i Stjepan Trogrlić u radu »Progoni hrvatskog svećenstva u Istri u vrijeme talijanske vojne vlasti (1918. – 1920.)« navode da je Londonskim ugovorom 1915. godine Istra bila obećana Italiji. Smatrajući kako je vrijeme da se stvar uzme u ruke i u budućim mirovnim pregovorima stekne »strateška prednost«, Italija je započela s vojnim zauzimanjem Istre odmah nakon kapitulacije Austro-Ugarske 3. studenoga 1918. godine. Uspostavi talijanske vojne vlasti suprotstavilo se hrvatsko i slovensko svećenstvo svjesno da će talijanska vlast nastojati eliminirati svaku »slavensku« nazočnost u Istri, a njezin su spas vidjeli u sjedinjenju s Kraljevinom Srba, Hrvata i Slovenaca. Istovremeno se dio talijanskog klera u Istri stavio u službu talijanske politike. U radu se na temelju arhivske grđe i onodobnog tiska analiziraju posljedice nacionalnih

podjela na »funkcioniranje« Katoličke crkve u Istri. Želimir Puljić svoj rad je naslovio »Mučeništvo je osobit Božji dar Crkvi i društvu« s podnaslovom »Crkva u Albaniji dobila 38 novih blaženih mučenika«. U radu se iznosi kratko izvješće o beatifikaciji 38 novih mučenika u Albaniji i istodobno objašnjava razlika između fanatika i mučenika. »Srce mučenika ispunjeno je ljubavlju i mirom bez ikakve mržnje i osvete« (str. 337). Zbog toga se Crkva ponosi takvim svojim sinovima, časti ih i moli im se za pomoć i

zagovor. Među beatificiranima su dvojica Male braće Hrvata rodom iz Drinovaca. Albanija se ponosi svojim Jurom Kastriotićem (1405. – 1468.), kojeg je papa Kalist III. nazvao »Božjim atletom«, zatim sv. Majkom Terezijom kao i s tim blaženim mučenicima XX. stoljeća.

Na kraju je otisnut prilog »Podatci o prezimenima u Drinovcima do 1871. godine«, koji je napisao fra Andrija Nikić. Zbornik nema nijedno kazalo i to smatram njegovim velikim nedostatkom.

Pavao Knezović

Boško PEŠIĆ – Rusmir ŠADIĆ (ur.), Heideggerov kraj, Centar za kulturu i edukaciju »Logos« – Hrvatsko društvo »Karl Jaspers«, Tuzla – Zagreb, 2017. 150 str.

Aktualnost Heideggerove filozofske misli i velik interes za proučavanje iste i nakon njegove smrti, u filozofiji su obilježili drugu polovicu XX. stoljeća. No, ipak, govori se o »Heideggerovu kraju«. Reći da je neka filozofska misao pridošla svojem kraju i pritom kraj razumijevati bilo kao završenost, bilo kao propalost, zastarjelost, bilo kao postignuti cilj, znači bitno promašivati sâmo mišljenje kao filozofiju. Ukoliko bi filozofija olako postavljala pitanja i na njih redom davala konačne odgovore, u tom bi smislu ona zaista došla svojem završetku, onako kako se završetak u svakodnevnom smislu shvaća. Filozofija kao mišljenje koje je »uvijek na putu« (Pešić) ne može biti dovršena ni prevladana

jer pitanja koja takvo mišljenje postavlja ne podliježu vremenu, ako se vrijeme ima shvatiti kao puko nadilaženje i napuštanje stvari mišljenja za volju onoga što tek dolazi, a što će ponovno tek biti napušteno. Kraj, stoga, treba shvatiti kao mjesto sabiranja ukupne misli, kao točku pristupanja mišljenju u cjelini. »Heideggerov kraj«, dakle, znači put Heideggerova sveukupnog mišljenja te s njim biti na putu mišljenja – što je ujedno i zadaća zbornika koji je pred nama.

U zborniku se nalazi šest radova autorâ, filozofa mlađe generacije jugoistočne Europe: Marija Kopačić (»Heideggerov oproštaj od filozofije«), Deana Komela (»Heidegger i filozofska kasnost«), Žarka Paića (»Informacija i kazivanje: